

TENGERI HALÁSZATI JOG AZ ÓKORI RÓMÁBAN

Sea Fishing Law in Ancient Rome

BAJÁNHÁZY ISTVÁN*

A tengeri hajózáshoz és halászathoz való jog mindenki számára nyitott volt a római jogban a *ius gentium* szabályai alapján. A gyakorlatban azonban találunk mind közjogi, mind magánjogi korlátokat ezen a területen. Az első és második Róma és Karthágó között nemzetközi szerződés megtiltotta a hajózást és ezen keresztül a halászatot is a rómaiaknak a Földközi-tenger nyugati részén. Később, a principátus idején pedig már kifejezett halászati tilalmat találunk a papagájhalakra a campania-i parti vizeken. De a legérdekesebb szabály a tonhal halászatának tilalma, amit egy adásvételi szerződésben telki szolgálat formájában alapítottak az eladott telekre.

Kulcsszavak: *halászati jog, Róma és Karthágó közötti szerződések, papagájhal, tonhal, telki szolgálat*

The right to navigate and fish at the seas were open to everybody by the *ius gentium*. In the praxis however, there were public and as well as private law restrictions. The first and second treaties between Rome and Carthage prohibited navigation and thereby fishing the Romans in the western part of the Mediterranean Sea. Later, during the Principate, there was an explicit ban on fishing of parrotfish in Campanian coastal waters. But the most interesting rule was the fishing ban on catching tunny-fish prescribed by a selling contract through establishing a real servitude “not to fish tunny” on a sold land-estate.

Keywords: *fishing, treaties between Rome and Carthage, parrotfish, tun fish, real servitude*

Bevezetés

Az ókorban az egész Földközi tenger medencéjében nagy jelentősége volt a lakosság élelmezése szempontjából a halászatnak, különösen a tengeri halászatnak. A kifogott halak kisebb részét frissen,¹ nagyobb részét szárítással vagy sózással tartósítva adták el. Livius említi Syracusa ostrománál a halászok szerepét, akik álcázva, hálóikkal

* DR BAJÁNHÁZY ISTVÁN
PhD egyetemi docens
Miskolci Egyetem ÁJK
Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet
Római Jogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
istvan.bajanhazy@uni-miskolc.hu

¹ Varro r.r. 3,17,6.

letakarva hozták-vitték az ostromlott város római szimpatizásait a római táborba és vissza, így készítve elő, igaz sikertelenül, a város átállását.² Sírfeliratokból azt is tudjuk, hogy bár a halászat tipikusan erőt kívánó férfifoglalkozás volt, a nők mégsem voltak ettől a foglalkozástól eltöltve (*Aurelia, piscatrix de horreis Galbae*).³ A halászok közösségére utal, hogy Marcianus megemlíti az Antoninus Piustól responsumot kérőket, mint *Formiae* és *Capena* halászeit, bár ezek közül csak az első város feküdt tengerparton, így az utóbbiak folyami halászok lehettek.⁴ A modern irodalomban általánosan elfogadott álláspont szerint ugyanakkor az ókori Rómában a mai értelemben vett vadászati, ill. halászati jog nem létezett,⁵ mivel a vadászathoz, ill. a halászathoz való jogot nem tekintették olyan önálló jognak, mint a modern jogrendszerek.⁶ A vadak és halak uratlan dolognak minősültek, ezért az elejtett vadon, ill. kifogott halakon a *ius gentium* alapján a birtokot megszerző foglalással (*occupatio*) szerzett tulajdonjogot, mint azt mind a Gaius-féle, mind a Jusziniánusz-féle institúciók is rögzítették.⁷ Az így megszerzett tulajdonjog azonban csak addig tartott, amíg ez a hatalmi helyzet fennállt, ha az elfogott állat kiszabadult, akkor újra uratlanná vált, és így újra okkupálható lett.⁸

² Liv. 25,23,6.

³ Thomas H. CORCORAN: Roman Fishermen. *The Classical World* 56/4., 1963, 97–101, 97. *Q. Calmeus piscator* (CIL VI. 9799), *Aurelia, piscatrix de horreis Galbae* (CIL VI. 9801); Filippo BOSCOLO: Aurelia Nais, piscatrix de horreis Galbae e i piscatora di Roma. *Rivista Storica dell'Antichità* 35/2005, 181–188.

⁴ D. 1,8,4, pr. Marcianus 3 inst. „[...] idque et divus pius piscatoribus formianis et capenatis rescipit.”

⁵ Dr. BOZÓKI Alajos: *Római magánjog*. Pozsony–Budapest 1899, 27. „Vadászati jogot a mai értelemben a rómaiak nem ismertek.”; BESSENYŐ András: Reményt veszünk-e reményvétel esetén? *I. JURA* 2014/1., 197. „Egyébként a római jog vadászati jogot sem ismer.”

⁶ LENKOVICS Barnabás: A tulajdonszerzés-módok eredeti, illetve származékos jellege. *Polgári Jogi Kodifikáció* 2003/3., 22.: „A harmadik ’tulajdonszerző jog’ immár tradicionálisan a halászati jog.”

⁷ Gai. Inst. 2,67. „Itaque si feram bestiam aut uolucrum aut piscem ceperimus, simul atque captum fuerit hoc animal, statim nostrum fit.”; Inst. 2,1,12. „Ferae igitur bestiae et uolucres et pisces, id est omnia animalia quae in terra mari caelo nascuntur, simulatque ab aliquo capta fuerint, iure gentium statim illius esse incipiunt: quod enim ante nullius est id naturali ratione occupanti conceditur.” Ld. még SÁRY Pál: Vízjogi szabályok az ókori Rómában. *Agrár- és Környezetjog* 2019/26., 237.

⁸ D. 41,1,1,1. Gaius 2 rer. cott. „Omnia igitur animalia, quae terra mari caelo capiuntur, id est ferae bestiae et volucres pisces, capientium fiunt.”; D. 41,1,44. Ulpianus 19 ad ed. „[...] ita ex bonis quoque nostris capta a bestiis marinis et terrestribus desinant nostra esse, cum effugerunt bestiae nostram persecutionem. quis denique manere nostrum dicit, quod avis transvolans ex area aut ex agro nostro transtulit aut quod nobis eripuit? si igitur desinit, si fuerit ore bestiae liberatum, occupantis erit, quemadmodum piscis vel aper vel avis, qui potestatem nostram evasit, si ab alio capitur, ipsius fit. sed putat potius nostrum manere tamdiu, quamdiu recipiari possit: licet in avibus et piscibus et feris verum sit quod scribit.”

A fentieknek talán némileg ellentmondóan, de a halászat elterjedését igazolva, az ókori jogi forrásokban mégis találunk halászokra, ill. a halászatra utaló kifejezéseket (pl. „hálót szárítani” *retia siccare*, „tengeri halászat”: *in mare piscantibus*),⁹ sőt kifejezetten a halászattal kapcsolatos jogi problémákat is. Ezek közül a legismertebb, az oktatásban is használt eset, a reményvétellel kapcsolatos kérdés. Itt meg kell különböztetnünk a hálóban akadt zsákmány megvételének kérdését (D. 18,1,8,1.; D. 19,1,11,18.)¹⁰ és a hálókivetés (*iactus retis* D. 19,1,12.) megvételét,¹¹ mellyel a hazai irodalomban Benke foglalkozott részletesen.¹² Benke különbséget tesz aközött, hogy a szerződésben miben állapodtak meg a felek: a következő halfogás (*captus piscium*) vagy a következő hálövetés (*iactus retis*) eredménye került-e eladásra. Bár mindkét megegyezés szerencseelemet tartalmaz, de különbség van a hálóban akadt egyéb dolgok (pl. ékszerek) jogi sorsát illetőleg. Az eladó az első esetben (halfogás) csak a halakkal tartozik, míg a második esetben (hálövetés) mindezzel, ami a hálóban fennakadt.¹³

De találunk példát a felelősséggel is kapcsolatban, amikor a halászok elszakítják más halászok kivetett hálóját (Ulp. D. 9,2,29,3.). A jogtudós megoldása szerint, ha vihar okozta a károsító cselekményt, akkor annak nincs jogi következménye, de ha a

⁹ D. 1,8,5 pr. Gaius 2 rer. cott. „Riparum usus publicus est iure gentium sicut ipsius fluminis. itaque navem ad eas appellere, funes ex arboribus ibi natis religare, retia siccare et ex mare reducere, onus aliquid in his reponere cuilibet liberum est, sicuti per ipsum flumen navigare. sed proprietas illorum est, quorum praediis haerent: qua de causa arbores quoque in his natae eorundem sunt.”; D. 1,8,5,1. Gaius 2 rer. cott. „In mare piscantibus liberum est casam in litore ponere, in qua se recipiant.”

¹⁰ D. 18,1,8,1. Pomponius libro 9 ad Sabinum: „Aliquando tamen et sine re venditio intellegitur, veluti cum quasi alea emitur. quod fit, cum *captum piscium vel avium vel missilium emitur*: emptio enim contrahitur etiam si nihil inciderit, quia *spei emptio est*: et quod missilium nomine eo casu captum est si evictum fuerit, nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur, quia id actum intellegitur.”; D. 19,1,11,18. Ulpianus libro 32 ad edictum: „Neque enim bonae fidei contractus hac patitur conventionem, ut emptor rem admitteret et pretium venditor retineret. nisi forte, [...], ut venditor nummos accipiat, quamvis merx ad emptorem non pertineat, *veluti cum futurum iactum retis a piscatore emimus aut indaginem plagis positam a venatore, vel pantheram ab aucupe*: nam etiamsi nihil capit, nihilo minus emptor pretium praestare necesse habebit.”

¹¹ Azaz, amikor a halász nem hajlandó a hálóját kivetni vagy nem hajlandó a hálóban lévő halakat átadni: D. 19,1,12. Celsus libro 27 dig. „Si *iactum retis emero et iactare retem piscator noluit*, incertum eius rei aestimandum est: si quod extraxit piscium reddere mihi noluit, id aestimari debet quod extraxit.”

¹² BENKE József: A reményvétel „iskolapéldái” a római jogban. *JURA* 2004/1., 34. „A reményvétel római jogi iskolapéldái, vagyis a kilátásba helyezett dolgok a forrásszöveg szerint: a *captus piscium* (halfogás), a *captus avium* (madárfogás), a *captus missilium*, illetve a vadászzsákmány.”; BESSENYŐ: i. m. 202. „Abban feltétlenül egyetérthetünk a szerzővel, hogy a reményvétel Pomponius eredeti gondolata.”

¹³ A problémát feltehetőleg a görögöktől vették át (ld. Val. Max. 4.1, Diog. Laert. 1.1.27-28), amíg azonban a görögök inkább egy filozófiai problémát láttak benne, a rómaiak a gyakorlat oldaláról fogták meg a kérdést.

halászok gondatlansága (*culpa*), akkor a dologrongálás miatt indítható kereset (*actio legis Aquiliae*) alkalmazható, de csak a hálóban okozott kár miatt, a hálóban lévő halakért azonban nem, mivel azok értéke meghatározhatatlan.¹⁴ Ami talán még meglepőbb, hogy megtaláljuk a halászati jog (*ius piscandi*) kifejezést is a forrásokban.¹⁵ A forrásszerű bizonyítékok miatt tehát nem jelenthetjük ki, hogy az ókori Rómában ne létezett volna – ha nem is a modern értelemben vett – halászati jog.

Jelen tanulmányomban azonban nem ezeket, hanem a tengeri halászati jogra vonatkozó forráshelyeket szeretném bemutatni, nem is annyira a halászati jog létezését bizonyítandó pozitív eseteket, hanem inkább az annak korlátozását jelentő köz- és magánjogi szabályokat.

1. A tenger és a tengeri halászat jogi megítélése

Élőhely szerint megkülönböztetünk sós és édesvízi halakat. A tengerrel kapcsolatban annak definíciójára nem volt szükség, mivel az egy magától értetődő tény volt, ezzel szemben a jogtudósok az édesvizek különböző kategóriáit definiálták.¹⁶ A tengerrel kapcsolatban kérdésként csak az merült fel, hogy meddig is tart a tenger. Erre pedig azt a választ találjuk, hogy ameddig a téli, legnagyobb tengeri ár kiér a szárazföldre.¹⁷ Ennek magyarázata, hogy a téli viharok idején a tenger jobban kiterjedt a szárazföld felé, jogi jelentősége pedig azért volt, mert mind a tenger (*mare*), mind a tengerpart (*litus maris*) a népek joga (*ius gentium*), ill. a természetjog (*ius naturale*) alapján mindenkit megillető dolog (*res communis omnium*).¹⁸ A tengeren szabadon lehetett hajózni, ill. halászni, a tengerparton pedig szabadon lehetett kikötni,¹⁹ sőt még kunyhót is lehetett emelni ill. hálókat szárításra kifeszíteni. A halászati jog szabadságát később egy császári responsum és jogtudói vélemény is rögzítette.²⁰ Ezek

¹⁴ D. 9,2,29,3. Ulpianus 18 ad ed.: „Item labeo scribit, si, cum vi ventorum navis impulsu esset in funes anchorarum alterius et nautae funes praecidissent, si nullo alio modo nisi praecisis funibus explicare se potuit, nullam actionem dandam. idemque labeo et proculus et circa retia piscatorum, in quae navis piscatorum inciderat, aestimarunt. plane si culpa nautarum id factum esset, lege aquilia agendum. sed ubi damni iniuria agitur ob retia, non piscium, qui ideo capti non sunt, fieri aestimationem, cum incertum fuerit, an caperentur. idemque et in venatoribus et in aucupibus probandum.”

¹⁵ Inst. 2,1,2. „Flumina autem omnia et portus publica sunt: ideoque ius piscandi omnibus commune est in portibus fluminibusque.”

¹⁶ D. 43,12,1,1-5.

¹⁷ Inst. 2,1,3. „Est autem litus maris, quatenus hibernus fluctus maximus excurrit.”; SÁRY: i. m. 237.

¹⁸ Inst. 2,1,2. „Litorum quoque usus publicus iuris gentium est, sicut ipsius maris: et ob id quibuslibet liberum est, casam ibi imponere, in qua se recipiant, sicut retia siccare et ex mare deducere.”; D. 1,8,2,1. Marcianus 3 inst. „Et quidem naturali iure omnium communia sunt illa: aer, aqua profluens, et mare, et per hoc litora maris.”

¹⁹ SÁRY: i. m. 237.

²⁰ D. 1,8,4,pr., Marcianus 3 inst. „Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur piscandi causa, dum tamen ullius et aedificiis et monumentis abstinenceatur, quia non sunt iuris gentium sicut et mare: idque et divus pius piscatoribus formianis et capenatis rescipit.”;

szerint mind a tengeri halászat, mind a tengerpart használatának joga mindenkit megilletett. Aki ezeket megakadályozta, az ellen személysértés (*iniuria*) miatt lehetett keresetet indítani,²¹ amit két forráshely is rögzít, mindkettő eredetileg Ulpianus egy művéből a praetori edictumokhoz írt 57., ill. 68. kommentárjaiból származott:

Az elsőben Ulpianus visszautal Pomponiusra és a jogtudósok többségi véleményére, mely a tengeren történő halászathoz való jogot részben a közterületek használatához (a közfürdőkben történő fürdés, a nézőtéren való helyfoglalás, ill. általában a közterületeken tartózkodás, tevékenykedés), részben az adott személy saját tulajdona zavartalan használatához hasonlítja és egy *rescriptumra* hivatkozva általános érvénnyel mondja ki, hogy a tengeren való halászattól senkit nem lehet eltiltani, ez esetben büntetőkeresetet ad az akadályozó ellen (*actio iniuriarum*). Ezután azonban tesz egy kivételt és az általános álláspontra hivatkozik – mellyel ugyan nem ért egyet, azt jogilag megalapozatlannak minősíti, – amely mégis megengedi valaki saját háza vagy tanyája előtti halászat megtiltását, ez esetben nem ad büntetőkeresetet. Azonban, ha az eltiltás egyben az adott személy szárazföldön való szabad mozgását is akadályozza, akkor mégis megengedi az *actio iniuriarum* indítását.²²

A másodikban a jogtudós a tengert lényegében megint a közterületekkel (játszóter, fürdő, színház) veszi egy tekintett alá, ami ugyan egy kis csúsztatás, mivel a tenger a *ius gentium* alapján mindenki számára nyitott volt (*res communis omnium*), míg a római közterületek eredetileg a *ius publicum* alapján csak a római polgárok, ill. Rómával szerződéses viszonyban álló népek tagjai számára voltak elérhetőek, de Ulpianus idejére ez a kezdeti különbség már nem bírt jelentőséggel, mivel gyakorlatilag mindenki a római birodalom tagja volt, aki a közterületeket használta.²³

D. 1,8,5,1. Gaius 2 rer. cott. „In mare piscantibus liberum est casam in litore ponere, in qua se recipiant.”

²¹ SÁRY: i. m. 237

²² D. 47,10,13,7. Ulpianus 57 ad ed. „Si quis me prohibeat in mari piscari vel everriculum (quod graece sagynny dicitur) ducere, an iniuriarum iudicio possim eum convenire? sunt qui putent iniuriarum me posse agere: et ita pomponius et plerique esse huic similem eum, qui in publicum lavare vel in cavea publica sedere vel in quo alio loco agere sedere conversari non patitur, aut si quis re mea uti me non permittat: nam et hic iniuriarum conveniri potest. [...] si quem tamen ante aedes meas vel ante praetorium meum piscari prohibeam, quid dicendum est? me iniuriarum iudicio teneri an non? et quidem mare commune omnium est et litora, sicuti aer, et est saepissime rescriptum non posse quem piscari prohiberi: sed nec aucupari, nisi quod ingredi quis agrum alienum prohiberi potest. usurpatum tamen et hoc est, tametsi nullo iure, ut quis prohiberi possit ante aedes meas vel praetorium meum piscari: quare si quis prohibeatur, adhuc iniuriarum agi potest.”

²³ D. 43,8,2,9. Ulpianus 68 ad ed. „Si quis in mari piscari aut navigare prohibeatur, non habebit interdictum, quemadmodum nec is, qui in campo publico ludere vel in publico balineo lavare aut in theatro spectare arceatur: sed in omnibus his casibus iniuriarum actione utendum est.”

A tengeren történő halászat megakadályozása esetén azonban a praetortól peren kívüli jogsegély (*interdictum*) kiadását magánszemély nem kérhette.²⁴ Bár SÁRY szerint a tengeri hajózás akadályozása esetén is lehetett interdictumot kérni,²⁵ de ez inkább a kikötésre, horgonyzásra vonatkozhatott, hasonlóan a tengerbe benyúló móló esetéhez.²⁶ A fenti forráshely, mely érdekes módon ugyanúgy Ulpianusnak az edictumhoz írt 68. kommentárjából származik, azonban egyértelművé teszi, hogy az interdictumos védelmet a tengeri halászat esetében megtagadja a jogtudós (*non habebit interdictum*). Álláspontom szerint a fenti különbségtétel a birtokolhatóságon alapult: a tengert – nagysága és állaga miatt – általában nem lehet birtokolni, azaz emberi uralom alá hajtani, ezzel szemben a szárazföldről kiinduló mólót, a tengerpartot, ill. a tenger horgonyzásra már alkalmas sekély részét már lehet. Ezért ez utóbbiakra lehetséges birtokvédelmet kérni, ami indokolt azért is, mivel sem a tenger, sem a tengerpart nem állhat magántulajdonban, így jogvédelem nem áll rendelkezésre.

2. A tengeri halászat közjogi korlátai

Bár a tenger mindenki számára hozzáférhető volt, a tengeren való szabad közlekedést, ideértve a halászatot is, közjogi szabályok mégis korlátozhatták. Ezek kezdetben a tengerre vonatkozó nemzetközi szerződések voltak, melyeket a Római Köztársaság és Karthágó közötti szerződéseként ismerünk. Nem célom ezen szerződések részletes elemzése, mivel ezekről tengernyi irodalom áll már rendelkezésre,²⁷ de érdekes, hogy ezen szerződések keletkezési ideje is vitatott,²⁸ azok pontos datálása

²⁴ D. 43,8,2,9. Ulpianus 68 ad ed. „Si quis in mari piscari aut navigare prohibeatur, non habebit interdictum”

²⁵ SÁRY: i. m. 237, ld. D. 43,12,1,17. Ulpianus 68 ad ed. „Si in mari aliquid fiat, labeo competere tale interdictum: 'ne quid in mari inve litore' 'quo portus, statio iterve navigio deterius fiat'”.

²⁶ D. 43,8,2,8. Ulpianus 68 ad ed.: „Adversus eum, qui molem in mare proiecit, interdictum utile competit ei, cui forte haec res nocitura sit: si autem nemo damnum sentit, tuendus est is, qui in litore aedificat vel molem in mare iacit.” A praetori interdictumok mintájára a jogtudósok által kidolgozott védelem volt az interdictum utile, aminek alkalmazásával a jogtudós kiterjesztette a védelem személyi vagy dologi hatályát, ill. annak alkalmazási körét (az actio utilis mintájára) ld. BERGER: „The judicial remedies were given with the argument of utilitas, as interdictum utile or actio utilis.” BERGER RE, IX, 2., 1623; Cosima MÖLLER: Time as an argument in Roman water law. *Water History* (2023) 15, 67–80. <https://doi.org/10.1007/s12685-023-00325-2> 2023,75; D. 39,3,1,23. Ulpianus 53 ad ed. „eritque ista quasi servitus, in quam rem utilem actionem habemus vel interdictum.”

²⁷ Ld. ALFÖLDI: i. m. 350. 2. lb.; Karl-Ernst PETZOLD: *Die beiden ersten römisch-karthagischen Verträge und das foedus Cassianum*. Aufstieg und Niedergang der römischen Welt I., Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1972, 364–411., 374. 1.1 b.; John SERRATI: Neptune's Altars: The Treaties between Rome and Carthage (509–226 B.C.). *The Classical Quarterly* May, 2006, New Series, Vol. 56, No. 1 (May, 2006), 113–134.,

²⁸ Ld. ALFÖLDI: i. m. 350–355, PETZOLD: i. m. 375–381. A hagyományos, Polübioszra visszavezetett álláspont szerint az első szerződést a köztársaság kezdetén Kr.e. 509/508-ban

azonban nem releváns jelen vizsgálatunkban. Ezen szerződések közül az első kettő korlátozta a római uralom alatt élők mozgási szabadságát a tengeren nyugati irányba. Mindkét legkorábbi szerződésben egy Afrikában található és a Földközi-tengerbe kiugró hegyfokot (*Kalón ἀκρωτήριον*, *Promuntorium Pulchri*²⁹ azaz Szép-fok),³⁰ jelölték meg, melytől nyugatra a rómaiak nem hajózhattak. Ezek érdekes módon nem zárták el a rómaiaktól a Karthágó városába és a Szicíliába történő hajózást. Az első szerint azonban a rómaiak Észak-Afrika többi részén és Szardínián csak karthágói hivatalnokok jelenlétében kereskedhettek, a második szerint viszont ezeken a területeken már sehogy sem.³¹ Tudjuk ugyanakkor, hogy az ókorban a hajózás első sorban part menti hajózás volt, a halászat pedig egyértelműen a parti vizekre korlátozódott, de azért érdekes, hogy a kezdeti időkben ilyen korlát egyáltalán fennállt. Ezekben a szerződésekben a halászatra utalhat, hogy vihar esetén mégis megengedi a kikötést a hajó kijavítása céljából, de nem lehet kereskedelmi tevékenységet folytatni és öt napon belül el kell hagyni a tiltott területet. A Római Birodalom kiépülésével a Földközi-tenger „belső tengerre” vált (*mare nostrum*) így ez a korlát természetesen megszűnt, a klasszikus források ezért már nem is foglalkoznak ezzel.

A közjogi korlátok azonban nem koptak ki a gyakorlatból, egészen modern gondolat jelent meg a császárkorban a haltelepítés védelmére, mely az itáliai partoknál

kötötték meg (Polyb. 3,22,1-2.), a másodikat 348-ban, vagy 343-ban, a harmadikat pedig Kr.e. 306-ban (Polyb. 3,24,1.). A forráskritikus álláspont szerint azonban az első erre az időre történő datálása túl korai lenne, mivel akkor a római uralom alig terjedt ki Itália tengerparti területeire és a rómaiak nem is hajóztak. Ezért az első szerződést ezen kutatók csak Kr.e. 348-ra, másodikat 343-ra teszik (pl. ALFÖLDI: i. m. 354). Újabban azonban a modern irodalom ismét elfogadja a Polübiosz-féle datálást (ld. HAHN István – MÁTÉ György: *Karthágó*. Corvina Kiadó, 1972, 19.), például azon az alapon, hogy abban az időben Karthágó több etruszk városállammal (pl. Caere) is kötött hasonló szerződéseket, így indokolható az etruszk fennhatóság alól pont ekkor kikerült Rómával is egy ilyen szerződés megkötése. Érdekes módon Livius viszont nem ír az első szerződésről (Kr.e. 509/508), a másodikra is csak következtethetünk egy karthágói követség leírásából (Liv. 7,38,1.: Kr.e. 342), de Kr.e. 306-os szerződést már a harmadik megújításként említi. (Liv. 9,43,26.: „*foedus tertio renovatum*”). Polübiosz viszont Kr. e. 306-ban csak *egy újabb* szerződésről beszél (Polyb. 3,24,1.). Livius Kr. e. 279-re teszi a negyedik – Pyrrhus ellen irányuló – szerződést (Liv. per 13.), amit Polübiosz is említ. (Polyb. 3,25,1.)

²⁹ Liv. 29.27.12. „Scipio quod esset proximum promuntorium percontatus cum Pulchri promunturium id uocari audisset, 'placet omen'; inquit 'huc dirigite naues'.”

³⁰ Ennek mai helye valószínűleg Tunéziában az ún. Cap Bon (Ras Adder) (ld. PETZOLD: i. m. 372.), bár mások a Cap Farinát (Cap Sidi Ali el Mekki) fogadják le szintén Tunéziában, de vannak, akik ezt a mai spanyol partvonalra helyezik el (PETZOLD: i. m. 373.), de a fizikai helynek sincs számunkra jelentősége. Az újabb szerződésben említik már emellett Mastia és Tarseum pontjait is, amiket a modern irodalom már egyértelműen a hispán partokra, a Új-Karthágó közelébe helyeznek. (Polyb. 3,24,1.)

³¹ Ezt az I. pun háborút lezáró Lutatius névvel jelzett Kr. e. 241-ben kötött békeszerződés (Polyb. 3,29,2) még nem érintette, azt csak a Szardínia és Korzika római elfoglalását szentesítő Kr. e. 226-ban kötött új szerződés [az Ebro-szerződés (Polyb. 3,29,3.)] helyezte hatályon kívül. ld. PETZOLD: i. m. 368.

addig ismeretlen, nem honos krétai papagájhal (*Sparisoma cretense*) elterjedését célozta. Optatus flottaparancsnok Tiberius császár libetinususa,³² az ostiai és campaniai flotta parancsnoka (*praefectus classis inter Ostiensem et Campaniae*) papagájhalakat fogatott be az Égei-tengerben (*Καπάθιο πέλαγος*), ahol azok igen elterjedtek voltak³³ és ezeket a Tirrén-tenger campaniai partjaihoz telepítette, egyben öt évig tartó halászati tilalmat rendelt el rájuk, hogy azok elszaporodhassanak.³⁴ Ez Plinius szerint sikeres volt, mert később már halászták is ezeket a halakat.³⁵

3. A tengeri halászat magánjogi korlátja

Egy igen érdekes – a hazai irodalomban Pozsonyi Norbert szövegfordításán³⁶ és a Jakab Éva által jegyzett Brissonius-kiadáson kívül³⁷ csak Benke József foglalkozott a forráshellyel részletesebben,³⁸ de a nemzetközi irodalomban sokszor említett³⁹

³² Felszabadított rabszolgája.

³³ Plin. n.h. 9,29. (62) „Nunquē principatus scaro datur, qui [...] Carpatio maxime mari frequens...”

³⁴ Plin. n.h. 9,29. (62-63) „inde advectos Tiberio Claudio principe Optatus e libertis eius praefectus classis inter Ostiensem et Campaniae oram sparsos disseminavit, quinquennio fere cura adhibita ut capti redderentur mari.”

³⁵ Plin. n.h. 9,29. (63) „Postea frequentes inveniuntur Italiae litore, non antea ibi capti.”

³⁶ Pozsonyi Norbert csak a szöveghely fordítását végezte el, ld. CSATLÓS Erzsébet: A római kor és a középkor tengerjoga. *De iurisprudentia et iure publico* VI. évf., 2012/3. sz. 3. old. 12. lb.

³⁷ JAKAB Éva: *Humanizmus és jogtudomány: Brissonius szerződési formulái I.* Pólay, Szeged, 2013, 129, 132. https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/6591/jakab_eva.pdf?sequence=1&isAllowed=y

³⁸ BENKE JÓZSEF: *JURA... 13*, BENKE JÓZSEF: *A római tulajdonjogi kazuisztika*. In: VIGINTI QUINQUE ANNIS II. Emlékkonferencia Zlinszky János tiszteletére, a PPKE JÁK 25. jubileumi tanévében. (Szerk.: El Beheiri Nadja – Szabó István) Pázmány Press, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, Budapest, 2020, 95–114., 110–113.

³⁹ Spanyolul: Rosa M. Carreño SÁNCHEZ: La prohibición de pescar atún en D. 8,4,13 pr. (Ulp., 6 opin.): ¿una servidumbre constituida „pactionibus et stipulationibus”? *Rev. estud. hist.-juríd.* no. 33, Valparaíso, 2011, 121–143., <http://dx.doi.org/10.4067/S0716-54552011000100003>, angolul: Enrique García VARGAS & David Florido DEL CORRAL: The Origin and Development of Tuna Fishing Nets (*Almadrabas*). In: *Ancient Nets and Fishing Gear; Proceedings of the International Workshop on “Nets and Fishing Gear in Classical Antiquity: a First Approach”*. Cádiz, November 15–17, 2007. Szerk: Tønnes Bekker-Nielsen – Darío Bernal Casasola; Universidad De Cádiz, Servicio De Publicaciones and Aarhus University Press, 2010; Jan HALLEBEEK: Legal problems concerning a draght of tunny. Exegesis of D. 8, 4, 13 pr., *TR* 55, 1987, 39–48.; olaszul: Gianfranco PURPURA: Servitus thynnos non piscandi (D. 8, 4, 13 pr.). In: *Philia. Scritti per Gennaro Franciosi*. III, Napoli, 2007, 2161–2173.; Gennaro FRANCIOSI: Il divieto della piscatio thynnaria: un'altra servitù prediale? *Revue Internationale des droits de l'Antiquité* 49 (2002), 101–107.; Renzo LAMBERTINI: Limiti alla libera fruizione del mare, dei lidi e dei fiumi pubblici? In: *Confini, circolazione, identità ed ecumenismo nel mondo antico*. Atti del VII Incontro di Studi tra storici e giuristi dell'Antichità, Vercelli, 24–25 maggio 2018, a cura di

jogeset foglalkozik a tengeri halászat magánjogi korlátozásával. Benke egyik cikkében a tengeri halászati szolgálomként,⁴⁰ míg a másokban már inkább a *bona fides* követelményeinek elsőbbségeként értelmezi a jogesetet.⁴¹ A nemzetközi irodalom legnagyobb része a telki szolgálomokkal kapcsolatban elemzi a jogesetet, bár van, aki azt emellett⁴² vagy már ettől el is szakadva tisztán „ipari szolgálomnak” tekinti,⁴³ más részük pedig a versenytilalmi szabályok között tárgyalja,⁴⁴ megint mások a magántulajdon tengerpartra történő kiterjesztésének,⁴⁵ vagy a *bona fides* mindent áttörő elvének igazolására⁴⁶ használják fel.

Nézzük meg elsőként a forráshelyet:

D. 8,4,13,pr. Ulpianus 6 opin.: „Venditor fundi geroniani fundo botriano, quem retinebat, legem dederat, *ne contra eum piscatio thynnaria exerceatur*: quamvis mari, quod natura omnibus patet, servitus imponi privata lege non potest, quia tamen bona fides contractus legem servari venditionis exposcit, personae possidentium aut in ius eorum succedentium per stipulationis vel venditionis legem obligantur.”

„A geronianusi telek eladója kikötötte a botrianusi telek javára, amelyet megtartott magának, *hogy előtte nem szabad tonhal halászatot folytatni*. Habár a tengeren, mely természettől fogva mindenki számára nyitva áll, nem lehet szerződéses megállapodással szolgálmat alapítani, mégis mivel a bona fides megköveteli, hogy az adásvételi szerződés kikötéseit megtartsák, [a telek] birtokosait vagy azok jogutódjait a stipulatio vagy az adásvételi szerződés kikötései kötelezik.”⁴⁷

Első körben megjegyzendő, hogy a szöveghely értelemezése nem vita nélküli a szakirodalomban,⁴⁸ sőt Wieling kifejezetten bonyolult („hochkompliziert”) esetnek tartja

Paolo Garbarino, Patrizia Giunti, Gabriella Vanotti, 65–97; németül: Jens BORMANN: *Wettbewerbsbeschränkungen durch Grundstücksrechte*. C. F. Müller, Heidelberg, 2003; Andreas WACKE: Wettbewerbsfreiheit und Konkurrenzverbotklauseln im antiken und modernen Recht. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung* 99 (1982), 188–215.

⁴⁰ BENKE: *JURA*... 13.

⁴¹ BENKE: A római tulajdonjogi kazuisztika... 110.

⁴² PURPURA: i. m. 2162. „servitù industriali”.

⁴³ Andrea FUSARO: Le modificazioni convenzionali al contenuto della proprietà e dei diritti reali di godimento e garanzia. *Il Contributo Della Prassi Notarile Alla Evoluzione Della Disciplina Delle Situazioni Reali*, Atti del Convegno Firenze, 8 maggio 2015, 73–98., 86. 66 lb. „una servitù di carattere industriale”.

⁴⁴ WACKE: i. m. 213., BORMANN: i. m. 30.

⁴⁵ VARGAS-DEL CORRAL i. m. 214.

⁴⁶ Maria Federica MEROTTO: *I beni di interesse pubblico nell'esperienza giuridica romana*. Jovene, 2016, 209., 45. lb.

⁴⁷ A szerző saját fordítása, Pozsonyi Norbert fent hivatkozott fordítása alapján.

⁴⁸ BENKE: A római tulajdonjogi kazuisztika... 111.

azt.⁴⁹ Az uralkodó álláspont szerint, az eladott *geronianusi* telket terhelte meg az eladó az általa ekkor létrehozott szolgalmi joggal.⁵⁰ Első látásra ez az értelemezés teljesen egyértelműnek és vita nélkülinek tűnik, mivel csak az eladott telket van értelme szolgalmi joggal terhelni és ezért egyértelmű, hogy a botrianusi telek az uralkodó telek, a geronianusi telek pedig a szolgáló telek.⁵¹ Ugyanakkor még ez a kérdés sem vita nélküli, Bormann például nem osztja a többségi álláspontot, szerinte a megtartott telket terhelte a tilalom.⁵² További kérdés, hogy melyik telek előtti tengerszakaszra vonatkozik a tonhalhalászati tilalom. Az irodalomban az uralkodó álláspont, hogy a megtartott (*botrianusi*) telek előttire,⁵³ de itt is ismert ezzel ellentétes álláspont is, mely pont fordítottan értelmezi a tilalmat.⁵⁴ Ezen álláspont szerint a kikötött tilalom nem a megtartott *botrianusi* telek, hanem az eladott *geronianusi* előtti partszakaszra vonatkozott! E szerint tehát a *geronianusi* telek vásárlója megvásárolt saját telke előtti partszakaszon nem halászhatott tonhalra, amit Bormann⁵⁵ és Wacke⁵⁶ egyaránt versenykorlátozó megállapodásnak tartanak. Ez az álláspont sem légből kapott, ha figyelembe vesszük, hogy a nyílt tengeren egyébként bárki bárhol halászhatott, így lehet értelme egy ilyen korlátozásnak is. Ez esetben a tilalom értelme az, hogy a vevő pont a saját telke előtti partszakaszon⁵⁷ ne halászhasson tonhalra.

⁴⁹ Hans WIELING: Bormann, Jens, Wettbewerbsbeschränkungen durch Grundstücksrechte. C. F. Müller, Heidelberg, 2003, (rec.). *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung*, 123 (2006): „wofür er allerdings nur ein einziges Beispiel anführen kann, das bekannte, aber auch hochkomplizierte Fragment aus den *opinionēs* Ulpian in D 8, 4, 13 pr“.

⁵⁰ BENKE: A római tulajdonjogi kazuisztika... 111–112.; SÁNCHEZ: i. m. 122.: „El caso expuesto por Ulpiano podría resumirse del siguiente modo: los fundos Geroniano y Botriano son fundos vecinos pertenecientes a un mismo sujeto. Estos fundos, por lo que puede inferirse del texto, *están situados en la costa y tienen acceso directo al mar*. Al realizarse la venta del fundo Geroniano, el vendedor impone una cláusula que beneficiaría al fundo Botriano, en virtud de la cual, el adquirente del fundo vendido debe abstenerse de practicar la pesca del atún en dicho predio – en concreto, se prohíbe la práctica de la pesca de atún que pudiera perjudicar al fundo Botriano.”

⁵¹ SÁNCHEZ: i. m. 122.: „en la cual el fundo Botriano sea el fundo dominante y el Geroniano el sirviente.” Wieling „Welches ist mit der auf Unterlassen gerichteten Dienstbarkeit belastet? Nach der vorherrschenden Meinung in der Literatur ist es das verkaufte geronianische Grundstück.“

⁵² WIELING: i. m. „Dagegen meint der Verfasser, mit der Unterlassensdienstbarkeit sei das botrianische Grundstück belastet, das der Veräußerer für sich zurückbehält; er vermutet somit einen Konkurrentenbann zugunsten des Erwerbers des *fundus Geronianus*.”

⁵³ BENKE: A római tulajdonjogi kazuisztika... 112.; SÁNCHEZ: i. m. 122. „en concreto, se prohíbe la práctica de la pesca de atún que pudiera perjudicar al fundo Botriano”.

⁵⁴ BENKE: A római tulajdonjogi kazuisztika... 112.; BORMANN: i. m. 30.; FUSARO: i. m. 86. old. 66. lb. „vale a dire di esercitare tonnaie dirimpetto al fondo acquistato”.

⁵⁵ BORMANN: i. m. 30–31.

⁵⁶ WACKE: i. m. 213.

⁵⁷ WACKE: i. m. 213.: „Die darauf abzielende Klausel wurde hier auch dem Ufergrundstück (und nicht dem Meere) auferlegt.“

Álláspontom szerint a szövegből közvetlenül csak az következik, hogy az uralkodó telek a megtartott *botrianusi*, a szolgáló telek pedig az eladott *geronianusi* telek.⁵⁸ Viszont az, hogy melyik partszakaszra vonatkozik a tilalom, az már kérdéses, a „*ne contra eum*” – Benke álláspontjával szemben⁵⁹ – jelentheti bármelyiket, amint azt a különböző szövegértelmezések mutatják. Talán csak annyi nem vitatott, hogy a korlátozást valamelyik telekre és nem valamilyen személyre kell érteni.⁶⁰

A tengeri halászat fő szabály szerint ugyan bárki számára nyitott volt, itt azonban mégis ennek a korlátozását olvashatjuk, ami már önmagában is rendkívül furcsa. Ez a furcsaság csak fokozódik, ha megnézzük, hogy ez a fragmentum hol helyezkedik el a Digestában és azt tapasztaljuk, hogy az annak a telki szolgalmakról szóló bevezető, a közös szabályokat tartalmazó titulusában található!⁶¹ Joggal merülhet fel a következő kérdés, hogy hogyan kerülhet a tonhal halászatának megtiltása a telki szolgalmakkal kapcsolatba. Mivel a forráshely nem általában a halászati jog korlátozásáról – ahogy Benke véli⁶² –, hanem kifejezetten a tonhal halászatának korlátozásáról rendelkezik, meg kell vizsgálnunk a tonhal életmódját és halászatának technikáját is.

A tonhalnak több változata is ismert, legismertebb ezek közül a kékúszójú tonhal (*Thunnus thynnus*),⁶³ mely a Földközi-tenger egyik legnagyobb hala,⁶⁴ hossza átlagosan két méter, de elérheti a négy és fél métert is, tömege több száz kilogramm is lehet, vörös húsa miatt a tengerek szarvasmarhájának⁶⁵ is tekinthető, mely a tengerparton élők számára fontos élelemforrást biztosított. A halfajra jellemző, hogy nagy csapatokban él és vándorló életmódot folytat, a halak életük nagy részét a mélyebb tengeri vizekben töltik, de időnként – a szaporodási időben⁶⁶ – meghatározott partszakaszoknál a sekély vízben is feltűnnek rajaik.⁶⁷

⁵⁸ VARGAS-DEL CORRAL: i. m. 214., WACKE: i. m. 212., LAMBERTINI: i. m. 93.

⁵⁹ Benke szerint a szöveg nyelvtani értelmezése alapján egyértelmű, hogy az csak a *botrianusi*, tehát az uralkodó telek előtti partszakaszt jelentheti. ld. BENKE: A római tulajdonjogi kazuisztika... 112.

⁶⁰ PURPURA: i. m. 2163.: „Ma si è notato che contra eum in D. 8, 4, 13 pr. allude non al venditor, ma sicuramente al fundum.”

⁶¹ D. 8,4. Communia praediorum tam urbanorum quam rusticorum.

⁶² BENKE: A római tulajdonjogi kazuisztika... 113.

⁶³ A kékúszójú tonhal (*Thunnus thynnus*) a sugarasúszójú halak (*Actinopterygii*) osztályának sügéralakúak (*Perciformes*) rendjébe, ezen belül a makrélafélék (*Scombridae*) családjába tartozó faj. Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/K%C3%A9k%C3%BAsz%C3%B3j%C3%BA_tonhal, Linnaeus 1758.

⁶⁴ Plin. n.h. 9,16. (44) „Praecipua magnitudine thynni.”

⁶⁵ Bár Sztrabón „tengeri disznónak” nevezi (Strabo 3,2,7.).

⁶⁶ GRÜLL Tibor: *Halászat, haltenyésztés és halszószyártás a Római Birodalomban*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2024/3., 40.; GRÜLL Tibor: *A Római Birodalom gazdasága*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017, 202. „A tonhalszezon áprilistól június közepéig tartott.”; Plinius szerint viszont az egész nyáron, november elejéig tartott. Ld. Plin. n.h. 9,21. (54) „thynnorum captura est a vergiliarum exortu ad acturi occasum.”

⁶⁷ GRÜLL: *Halászat*... 40.; GRÜLL: *A római birodalom*... 203: „Strabón részletesen leírja a tonhalak vonulását Egyiptom felől a Fekete-tengerbe, és a tonhalhalászatot Byzantiónnál, amely a ’byzantioniaknak és a római népnek jelentős bevételt biztosít.’” ld. Strabo Geo.

A ma ismert nyílt vízi kerítőhálós technika használata, melyben a halrajt hálókkaal egyre szűkebb területre kényszerítik, majd végül az ún. a halálkamrából (*camera della morte*) kerülnek az addig a vergődéstől, ill. társaik csapásaitól elpusztult vagy kimerült halak szigonyokkal, csájkákkal a csónakokba átemelésre, csak a 9. században alakult ki,⁶⁸ melynek a középkorban önálló neve is kialakult, a spanyol területen *almadraba*,⁶⁹ míg Sziciliában a *mattanza*.⁷⁰ Az ókorban ezt a megoldást azonban még nem alkalmazták, a tonhal halászata ezért a parti vizekre korlátozódott. Egyik technikája a tonhalrajt kerítőhálókkaal történő összeterelése és a partra való kiszorítása, kihúzása volt, a másik pedig a rögzített varsákkal történő halfogás volt,⁷¹ amikor a halak vonulási útjába állították fel a csapdákat. Megállapíthatjuk tehát, hogy mindkét technikához szükség volt a part közelségére, ill. annak használatára, a két technika közül az első hozhatott egy-egy közösség részére nagy fogást, mert a tonhalhalászat közösségi vállalkozás volt.

A hálókkaal történő halászat a partról történő figyeléssel kezdődött. Erre legalkalmasabb egy meredek partszakasz volt.⁷² Ahol ez nem állt rendelkezésre, ott fából készült állványt, tornyot, egyes helyeken pedig kőből épült figyelőtornyokat (*thynnoskopieion*) is építettek.⁷³ Ezek vagy magán- vagy valamelyik városi közösség tulajdonát képezték és ezeket a halászok kibérelhették.⁷⁴ Ha a figyelő észlelte a halrajt feltűnését, akkor riasztotta a parton készenlétben álló halászokat, akik megpróbálták csónakokból leeresztett hálókkaal a halrajt a part felé terelni, majd oda – sokszor a nagy tömeg miatt, igavonó állatok segítségével – kiemelni. A tonhalhalászat tehát csapatmunka volt,⁷⁵ azt is tudjuk feliratos emlékekből, hogy egy ilyen csapat egy vezető irányítása alatt állt és legalább öt csónaknyi személyzet volt a halászatához

7,6,2 (C. 320); Plin. n.h. 9,18.(47) „Intrant e magno mari Pontum verno tempore gregatim, nec alibi fetificant.”

⁶⁸ PURPURA: i. m. 2165.; LAMBERTINI: i. m. 89. „la pesca del tonno non avveniva come adesso pressoché esclusivamente in alto mare con la tonnara formata da vari compartimenti che comunicano tra loro e culminante nella camera della morte.”

⁶⁹ VARGAS-DEL CORRAL i. m. 205.; SÁNCHEZ: i. m. 132. o. 38 lb.

⁷⁰ PURPURA: i. m. 2162.; LAMBERTINI: i. m. 89.

⁷¹ LAMBERTINI: i. m. 79. „postazioni fisse per la pesca dei tonni”; PURPURA: i. m. 2164. „Gli unici impianti da pesca fissi che l’Antichità conobbe furono i labirinti di canne nelle acque basse (*corrales*), i recinti di reti e le postazioni di sbarramento della corsa dei pesci migratori.”

⁷² Strabon Geo. 5,2,6.

⁷³ GRÜLL: *Halászat...* 40.; GRÜLL: *A római birodalom...* 202–203. „hogya az itáliai partok mentén például Cosában és Populoniában, vagy az Azovi-tenger melletti Klazomenoiban tonhalmegfigyelő állomásokat (*thynnoskopieia*) működtettek.”; Strabo, Geo. 11,2,4.: „ἐν δὲ τῇ παράπλῳ τοῦτο καὶ σκοπαὶ τινες λέγονται Κλαζομενίων” GRÜLL: *Halászat...* 41.; GRÜLL: *A római birodalom...* 203.: „Kőből épített változata a Cádiz mellett ma is látható Torre de Herkules.”; VARGAS-DEL CORRAL: i. m. 213.

⁷⁴ VARGAS-DEL CORRAL: i. m. 213.

⁷⁵ CORCORAN: i. m. 97.

szükséges,⁷⁶ a csapaton belül pedig elkülönült feladatok (figyelő, hálómester, csónakmester stb.) is kialakultak.⁷⁷ Ennek a halászati technikának az ismerete elengedhetetlen a fenti jogeset megértéséhez, hiszen ez mutat rá a telek és a telek előtti partszakasz fontosságára.

A forráshely rendhagyó módon tartalmazza a két telek elnevezését is, tehát egyértelmű, hogy a jogeset nem konstruált, nem oktatási célból jött létre, hanem egy konkrét és ténylegesen megtörént jogvitából eredt, ill. az elnevezés alapján lehetséges a konkrét partszakasz beazonosítása is, bár ez sem vita nélküli. *Franciosi* Szicíliába helyezi a helyszínt, a geronianusi telek (*fundus Geronianus*) neve alapján, ill. az alapján, hogy e korszakban a sziget életében a tonhalhalászat nagy szerepet játszott,⁷⁸ míg *Hallebeek* és *Sánchez*⁷⁹ valamint *Lambertini*⁸⁰ Észak-Afrikában Szfaxtól északra az antik Acholla (a mai tunéziai Ras Botria) városa közlébe teszik a helyszínt. *Purpura* is Észak-Afrikába, de feltehetőleg tévedésből, Szfaxtól délre helyezi ezt, egyébként szintén a mai Achollát említve.⁸¹ Ez utóbbi helyszín ma is beazonosítható a római kori településnyomok alapján és ezek közelében valóban található egy meredek, sziklás partszakasz is, így a telkek konkrét helyének ez tűnik valószínűsíthetőnek, mivel onnan jó rálátás nyílik a tengerben vonuló tonhalrajokra.

Ezáltal érthető meg a tengerparttal határos sziklás tengerparti telek jelentősége: bár nem tudjuk, hogy a csónakok azon partszakaszcól vagy egy távolabbi helyről indultak, de a figyelő pozíciója mindenképp a telken kellett, hogy legyen. Álláspontom szerint a szolgalmi jog tulajdonképpen közvetlenül nem is magát a tonhal kifogását, hanem már a figyelő elhelyezkedésének megakadályozását célozta. Ha ugyanis nem lehet a telek előtt tonhalra halászni, akkor nyilvánvalóan tonhalfigyelő tornyot vagy állványt sem lehet létesíteni, ez könnyen ellenőrizhető volt és ez alapján

⁷⁶ VARGAS-DEL CORRAL: i. m. 213., Ailianos (Aelianus) 15.5.: „καὶ ἡ γε πρώτη τὴν ἐαυτῆς ἐκβαλοῦσα μοῖραν τοῦ δικτύου ἀναχωρεῖ, εἴτα ἡ δευτέρα δρᾷ τοῦτο καὶ ἡ τρίτη, καὶ δεῖ καθεῖναι τὴν τετάρτην: οἱ δὲ τὴν πέμπτην ἐρέττοντες ἔτι μέλλουσι, τοὺς δὲ ἐπὶ ταύτῃ οὐ χρή καθεῖναι πῶ: εἴτα ἐρέττουσι ἄλλοι ἄλλη καὶ ἄγουσι τοῦ δικτύου τὴν μοῖραν, εἴτα ἡσυχάζουσι.”

⁷⁷ Parium (Πάριον) colonia területéről előkerült feliratos emlékek (IGSK 25.6., IGSK 25.6.) alapján, ld. VARGAS-DEL CORRAL: i. m. 213.

⁷⁸ Gennaro FRANCIOSI: Il divieto della piscatio thynnaria: un'altra servitù prediale? *Revue Internationale des droits de l'Antiquité* 49 (2002), 101–107., 102, ld. SÁNCHEZ: i. m. 125.: „la ubicación geográfica de los fundos Botriano y Geroniano, *Franciosi los sitúa en Sicilia, partiendo de su denominación*, especialmente del fundus Geronianus, y por la importancia, en época romana, de la pesca del atún en la isla.”

⁷⁹ Jan HALLEBEEK: Legal problems concerning a draght of tunny. Exegesis of D. 8, 4, 13 pr., *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 55, 1987, 39–48., 41.; SÁNCHEZ: i. m. 125.: „asocia el nombre del fundus Botrianus con la ciudad de Botria, situada en las costas del norte de África, próxima a Cartago y Hadrumento, y en territorio de la actual ciudad de Acholla, en Túnez.”

⁸⁰ LAMBERTINI: i. m. 94.

⁸¹ PURPURA: i. m. 2162.: „in Nord Africa, a circa sessanta chilometri a sud di Sfax in Tunisia, nel sito della moderna cittadina di Acholla, l'antica Botria.”

a figyelőhely építését is meg lehetett akadályozni. Ennek a korlátnak így pedig csak az eladott telek tekintetében van értelme, mivel a megtartott telek nyilván az eladó hatalmában maradt, így csak az eladott telken volt, ott viszont nagyon is volt értelme a korlátozásnak. Hogy miért nem másfajta szolgalmat (pl. építési tilalmat a figyelőtorony létesítése ellen) kötöttek ki, azzal magyarázhatjuk, hogy a terepviszonyok miatt nem feltétlenül torony építésére volt szükség, a magas part miatt a tonhalraj a talajszintről is látszódhatott. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy *Lambertini* szerint a szolgalom alapítását az indokolta, hogy a kerítőháló partról való alkalmazásához, különösen a halfogás partra húzásához nem volt elegendő a tengerpart szélessége, amit bárki szabadon használhatott, hanem ezen a helyszínen igénybe kellett hozzá venni még a parti telkek egy részét is, ezért volt szükség a telki szolgalomra.⁸²

Én ezt a magyarázatot azért nem fogadom el, mivel a tengerpartot – mint a bevezetőben láttuk – a téli időszak állapota szerint határozták meg, amikor a tenger legjobban kiárad a szárazföld felé, a tonhalhalászatra pedig ezen kívül vagy a tavaszi, vagy az őszi időszakban került sor, amikor a tenger kevesebbet foglalt el a százazföldből, így elegendő hely állhatott rendelkezésre a háló kihúzására. De még ezen álláspont szerint is csak az eladott telek tekintetében volt értelme a szolgalmat létrehozni, így mindkét magyarázat azonos eredményre vezet.

Jogi szempontból annak van még jelentősége, hogy mindkét modern álláspont szerint a telkek nem Itáliában, hanem valamelyik provinciában helyezkedtek el, amit alátámaszt az is, hogy az eredeti forráshely Ulpianus, – akiről tudjuk, hogy a föniciai Türos városából származott – „*libri opinionum*” című művét jelöli meg, amely kifejezetten a provinciái helytartók számára tartalmazott tanácsokat.⁸³ A telkek provinciái jellegének pedig azért volt jogi jelentősége, mert ezekre a római jog ősi formális ügyletei nem voltak alkalmazhatóak.⁸⁴ A formátlan adásvétel viszont önmagában nem volt alkalmas telki szolgalom létrehozására, a *mancipatio* vagy az *in iure cessio* pedig nem volt alkalmazható provinciái telkekre, ezért a formátlan adásvétel mellett

⁸² LAMBERTINI: i. m. 89.o. 89. lb.: „anche per l’ampiezza della rete a sciabica, avessero necessità di operare sul suolo del fondo rivierasco non essendo sufficiente la mera fascia del lido *res communis omnium*.”

⁸³ HALLEBEEK: i. m. 41.; SÁNCHEZ: i. m. 125.: „los libri opinionum solían servir a modo de manual para los gobernadores de las provincias”; VARGAS-DEL CORRAL: i. m. 214. „the servitus thynnos non piscandi would belong to the sort of relationship between provincial estates mentioned by Gaius (*Inst.* 2.31.)”

⁸⁴ Gai. 2.31. „*Sed haec scilicet in Italicis praediis ita sunt, quia et ipsa praedia mancipationem et in iure cessionem recipiunt. alioquin in prouincialibus praediis siue quis [usumfructum siue ius eundi agendi aquamue ducendi uel altius tollendi aedes aut non tollendi, ne luminibus uicini offîciatur], ceteraque similia iura constituere uelit, pactio-nibus et stipulationibus id efficere potest; quia ne ipsa quidem praedia mancipationem aut in iure cessionem recipiunt.*” = „Ez azonban természetesen csak az itáliai telkeknél van így, mivel magukat a telkeket mancipiálni is és in iure cedálni is lehet. Máskülönben a tartományi telkeknél, ha valaki [...] más hasonló jogokat akar alapítani, azt megállapodásokkal és stipulációkkal érheti el, mivel maguk a telkek nem alkalmasak sem manci-patióra sem in iure cessióra.”

– legalább a szolgálatmalapítási részre – szükséges volt a *stipulatio* alkalmazása is. Bár a *stipulatio* említése elvileg utalhatna a vevőt terhelő garancia-stipulatio⁸⁵ vagy az eladót terhelő vételár kifizetésre is,⁸⁶ a szöveghely alapján az egyértelműen az eladóra és annak jogutódaira vonatkozik, így szerintem az csak a szolgálat alapítására vonatkozhat.

A jogeset szerint tehát a tulajdonos egyik provinciái telkét eladta, de az azzal szomszédos másik telkét megtartotta, egyben kikötötte valamelyik telek előtti partszakaszon a tonhalhalászat tilalmát (*ne contra eum piscatio thynnaria exerceatur*). A jogtudós ezt a kikötést telki szolgálatnak minősítette (*servitus thynnos non piscandi*),⁸⁷ mely így az uralkodó telek mindenkori birtokosát illeti meg, melyet a szolgáló telek mindenkori birtokosa túrni köteles, azaz nem halászhat tonhalra a telek előtti partszakaszon. Én a tilalmat az eladott telekre látom kikötöttnek, tehát a szolgáló telket és az az előtti partszakaszt terheli a tonhalhalászati tilalom, ennek keretében pedig a szolgáló telek tulajdonosa nem létesíthet figyelőállást a telken. Ez tehát egy negatív szolgálat,⁸⁸ mely nem tevésségre, tartózkodásra kötelez. Mivel szolgálat, így dologi jogi hatályú, tehát a szolgáló telek jogutódjait is köti, ami egyértelmű a szöveghelyből (*aut in ius eorum succedentium*), amely a jogutódokra is kiterjeszti a tilalmat. Bár vitatott a modern irodalomban a vizsgált forráshelyben talált kikötés szolgalmi jogként való értelmezése is, de így nézve már helyére kerül az is: az egyértelműen nem a tengerre, de nem is a tengerpartra vonatkozik, hanem a szolgáló telekre (*fundus Geronianus*), azon nem lehet figyelőállást létesíteni. De ha a szolgálatomra azért volt szükség, mert a lapos parton a tengerpart nem volt elegendő szélességű a tonhalhalászhálók ill. a zsákmány kihúzásához, akkor is ugyanezen következtetésre jutunk.

Érdekes egyébként a jogtudós indokolása: kindulópontja az általános szabály, mely szerint a tenger mindenki számára nyitva áll, így azt két fél magánmegegyezése (*lex privata*) nem korlátozhatja (*servitus imponi privata lege non potest*). Ez egybevág a „közjog szabályait a magánfelek megállapodása nem módosíthatja” elvvel,⁸⁹ melyet Ulpianus nyilván jól ismert, mivel az mesterétől Aem. Papinianustól származott. Ez alapján tehát egy elutasító véleményt várnánk, a jogtudós azonban elégánsan

⁸⁵ Az értékesebb dolgok adásvételénél szokásos volt a jogszavatosságot még a klasszikus korban is külön garancia stipulációban biztosítani (*stipulatio duplae*), ami oly elterjedt volt, hogy később fictio alapján akkor is a szerződés részének tekintették, ha a stipulatio már ténylegesen elmaradt. ld. JAKAB Éva: *Stipulationes aediliciae. Acta Universitatis Szegediensis* Tomus XLIV., Fasc. 7., Szeged, 1993, 96–97.

⁸⁶ A vételár kifizetése ugyan nem szerepel a fragmentumban, de halasztott fizetésnél szokásos volt azt is stipulatio – *expromisso nummos* – foglalni. ld. JAKAB Éva: *Rabszolgavételek Rómában. Cséka Ervin Emlékkönyv, Acta Universitatis Szegediensis* Tomus XLI., Fasc. 17., Szeged, 1992, 248.

⁸⁷ Ld: Gianfranco PURPURA: *Servitus thynnos non piscandi* (D. 8, 4, 13 pr.). *Philia. Scritti per Gennaro Franciosi* III, Napoli, 2007, 2161–2173.

⁸⁸ LAMBERTINI: i. m. 94.

⁸⁹ Pap. D. 2,14,38.: „*Ius publicum privatorum pactis mutari non potest*”; ZLINSZKY János: *Ius publicum – Római közjog. Osiris-Századvég, Budapest, 1994, 76.*

túllép ezen és szakvéleményében a fentieknek ellentmondva mégis elfogadja a szolgálatom létesítésének lehetőségét. Indoklása a jóhiszeműség elvén alapul, mely felülírja a fenti elvet. A jóhiszeműség pedig az adásvételi szerződés kormányzó elve, így abból ezen elv alkalmazása egyenesen következik. Benke szerint a saját „nem egészen jogszerű korábbi magatartás”, azaz a tengeren történő tonhalhalászat szerződéses korlátozása, mely elvileg érvénytelen kellene hogy legyen, az erősebb *bona fides* elvének érvényesülése miatt mégis érvényes lesz.⁹⁰

Összegzés

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy egyrészt létezett halászati jog, a halászhoz való jog az ókori Rómában. Az alapszabályozás igen egyszerű volt: bárki halászhatott a tengeren, ehhez ki is köthetett a tengerparton, sőt ott még a hálót is megszáráthatta. Az ellen, aki ebben megakadályozta, büntetőkeresettel (*actio iniuriarum*) léphetett fel, hasonlóan mintha valaki közterületen való tartózkodásában akadályozta volna meg. A gyakorlatban azonban mindez kicsit bonyolultabb volt. A szabad tengeri halászati jogot korlátozhatták közjogi és magánjogi szabályok egyaránt. A közjogi szabályok létezése csak időlegesen bizonyítható: Róma kezdeti idejében a Karthágóval kötött nemzetközi szerződések korlátozták a római uralom alatt állók hajózási és így halászati mozgásterét, a Földközi-tenger nyugati medencéjét próbálták így elzárni előlük. Ezen rendelkezések azonban a pun háborúk után megszűntek és a Földközi-tenger medencéjének meghódításával nem is került ez újra napirendre. Modernebb – már-már környezetvédelmi vagy fajmegmentő jellegű – közjogi korlát jelent meg azonban a császárság idején a haltelepítéshez és a telepített papagájhalak elszaporodásának biztosítására elrendelt halászati tilalom bevezetésével. Nem tudjuk ugyanakkor, hogy ez egyszeri eset volt-e, vagy esetleg volt előzménye, ill. követték-e hasonló intézkedések. A forrásunkból csak annyi derül ki, hogy ez a telepítés sikerrel járt. Mindenesetre ez az egyetlen forrásunk is igazolja, hogy a közjogi szabályok a császárság idején is korlátozhatták a halászatot.

Talán még érdekesebb a magánjogi korlátozás kérdése: elvileg magánmegállapodással nem lehet a tengeri halászat szabadságát korlátozni, azonban a tonhalhalászat tilalmát mégis elfogadta a jogtudós, majd azt a Digesta kodifikátorai is megerősítették, mivel felvették a jogesetet a mű összeállításakor. Szerződéssel tehát ki lehetett egy adott partszakasz előtt a tonhalhalászatot zárni. A rendelkezést a telki szolgalmak között találjuk és azt dologi hatályúnak minősítették. Álláspontom szerint ez a tonhalhalászat speciális technikájával, a partról történő figyelemmel függött össze, így nemcsak a hal kifogását, hanem annak első lépését, a figyelmet is tiltotta. Mivel ez a parti telekről történt, így joggal minősítette azt a jogtudós telki szolgalomnak, így érthető meg az első látásra furcsa dogmatikai besorolás.

⁹⁰ BENKE: A római tulajdonjogi kazuisztika... 113.

Felhasznált irodalom

- [1] BENKE József: A reményvétel „iskolapéldái” a római jogban. *JURA* 2004/1., 32–38.
- [2] BENKE József: *A reményvétel*. PhD-értekezés, Pécs, 2011.
- [3] BENKE József: *Reményvétel. Az európai magánjogi gondolkodás a reményvétel mikrokozmoszán keresztül*. HVG-Orac Kiadó, Budapest, 2011.
- [4] BENKE József: *A római tulajdonjogi kazuisztika*. Viginti quinque annis II., Emlékkonferencia Zlinszky János tiszteletére, a PPKE JÁK 25. jubileumi tanévében. (Szerk.: EL BEHEIRI Nadja és SZABÓ István) Pázmány Press, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, Budapest, 2020, 95–114.
- [5] BESSENÝÓ András: Reményt veszünk-e reményvétel esetén? *JURA* 2014/1., 195–217.
- [6] Jens BORMANN: *Wettbewerbsbeschränkungen durch Grundstücksrechte*, C. F. Müller, Heidelberg, 2003.
- [7] Filippo BOSCOLO: Aurelia Nais, piscatrix de horreis Galbae e i piscatora di Roma, *Rivista Storica dell'Antichità* 35/2005, 181–188.
- [8] dr. BOZÓKI Alajos: *Római magánjog*. Pozsony–Budapest, 1899.
- [9] CSATLÓS Erzsébet: A római kor és a középkor tengerjoga. *De iurisprudentia et iure publico* VI. évf., 2012/3., 1–6.
- [10] Thomas H. CORCORAN: Roman Fishermen. *The Classical World* 56/4., 1963, 97–101.
- [11] Andrea FUSARO: *Le modificazioni convenzionali al contenuto della proprietà e dei diritti reali di godimento e garanzia*, Il Contributo Della Prassi Notarile Alla Evoluzione Della Disciplina Delle Situazioni Reali, Atti del Convegno Firenze, 8 maggio 2015, 73–98, <https://elibrary.fondazione-notariato.it/articolo.asp?art=48/4807>
- [12] Franciosi GENNARO: Il divieto della piscatio thynnaria: un'altra servitù prediale? *Revue Internationale des droits de l'Antiquité* 49 (2002), 101–107.
- [13] GRÜLL Tibor: *Halászat, haltenyésztés és halszószygyártás a Római Birodalomban*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2024/3., 36–51.
- [14] GRÜLL Tibor: *A Római Birodalom gazdasága*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017.
- [15] HAHN István – MÁTÉ György: *Karthágó*. Corvina Kiadó, Budapest, 1972.
- [16] Jan HALLEBEEK: Legal problems concerning a draght of tunny. Exegesis of D. 8, 4, 13 pr., *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 55, 1987, 39–48.
- [17] JAKAB Éva: Rabszolgavételek Rómában. Cséka Ervin Emlékkönyv, *Acta Universitatis Szegediensis* Tomus XLI., Fasc. 17., Szeged, 1992, 247–259.
- [18] JAKAB Éva: Stipulationes aediliciae. *Acta Universitatis Szegediensis* Tomus XLIV., Fasc. 7., Szeged, 1993, 85–114.

-
- [19] JAKAB Éva: *Humanizmus és jogtudomány: Brissonius szerződési formulái I.* Szegedi Egyetem ÁJK, Pólay Alapítvány, 2013, <http://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/handle/123456789/6591>
 - [20] Renzo LAMBERTINI: Limiti alla libera fruizione del mare, dei lidi e dei fiumi pubblici? *Confini, circolazione, identità ed ecumenismo nel mondo antico, Atti del VII Incontro di Studi tra storici e giuristi dell'Antichità*, Vercelli, 24–25 maggio 2018, szerk.: Paolo GARBARINO, Patrizia GIUNTI, Gabriella VANOTTI, 2018, 65–97.
 - [21] LENKOVICS Barnabás: A tulajdonszerzés-módok eredeti, illetve származékos jellege. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2003/3., 14–28.
 - [22] Maria Federica MEROTTO: *I beni di interesse pubblico nell'esperienza giuridica romana*. Jovene, 2016, 193–223.
 - [23] Cosima MÖLLER: *Time as an argument in Roman water law*. *Water History* (2023) 15, 67–80. <https://doi.org/10.1007/s12685-023-00325-2>
 - [24] Karl-Ernst PETZOLD: *Die beiden ersten römisch-kartagischen Verträge und das foedus Cassianum*. Aufstieg und Niedergang der römischen Welt I., Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1972, 364–411.
 - [25] Gianfranco PURPURA: Servitus thynnos non piscandi (D. 8, 4, 13 pr.). In: *Philia. Scritti per Gennaro Franciosi*. III, Napoli, 2007, 2161–2173.
 - [26] SÁRY Pál: Vízjogi szabályok az ókori Rómában. *Agrár- és Környezetjog*, 2019/26., 237–254.
 - [27] Rosa M. Carreño SÁNCHEZ: La prohibición de pescar atún en D. 8,4,13 pr. (Ulp., 6 opin.): ¿una servidumbre constituida "pactionibus et stipulationibus"? *Rev. estud. hist.-juríd.* no.33, Valparaíso, 2011, 121–143. <http://dx.doi.org/10.4067/S0716-54552011000100003>
 - [28] John SERRATI: Neptune's Altars: The Treaties between Rome and Carthage (509–226 B.C.). *The Classical Quarterly* May, 2006, New Series, Vol. 56, No. 1 (May, 2006), 113–134. <https://delong.typepad.com/neptunes-altars.pdf>
 - [29] Enrique García VARGAS & David Florido DEL CORRAL: The Origin and Development of Tuna Fishing Nets (Almadrabas). In: *Ancient Nets and Fishing Gear; Proceedings of the International Workshop on "Nets and Fishing Gear in Classical Antiquity: a First Approach"*; Cádiz, November 15–17, 2007; Szerk.: Tønnes Bekker-Nielsen és Darío Bernal Casasola; Universidad De Cádiz, Servicio De Publicaciones and Aarhus University Press, 2010.
 - [30] ZLINSZKY János: *Ius publicum – Római közjog*. Osiris-Századvég, Budapest, 1994.
 - [31] Andreas WACKE: Wettbewerbsfreiheit und Konkurrenzverbotklauseln im antiken und modernen Recht. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung*, 99 (1982), 188–215.